
DE BERKENHOF

F. Oosting en A.S. Mulder

"De huisvrouw mag niet ondergaan of tot rebellie worden gebracht. Zij moet in het gezin door allen worden geholpen, willen haar krachten voor de sfeer van het gezin toereikend zijn."(1)

Bovenstaand citaat komt uit een brochure, geschreven in het kader van de 'Gezinsweek', die in januari 1946 door de Stichting Nederlands Volksherstel werd georganiseerd. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog bestond in Nederland het idee dat de samenleving totaal was ontwricht. Het 'verval' van het gezin werd als één van de belangrijkste oorzaken (en kenmerk) van die ontwrichting gezien. Er werd op middelen gezonnen om het gezin te redden. Eén van de resultaten van deze bezorgdheid was in Drenthe de organisatie van vacantieweken voor vermoeide huisvrouwen. Voor dit doel werd in 1951 in Zuidlaren De Berkenhof geopend. Tegenwoordig is De Berkenhof een rust- en herstellingsoord, tot 1961 is het daarnaast in de zomer als vacatiehuis voor huisvrouwen gebruikt. Voor zover wij weten was De Berkenhof het enige huis in Nederland dat speciaal voor vacaties voor huisvrouwen was ingericht. 's Zomers werden er vacaties van vijf dagen georganiseerd en in de winter kwamen er vrouwen die langer rust nodig hadden. In dit artikel beschrijven wij het zomerwerk. Al vanaf 1947 werden deze korte vacantieweken elk jaar georganiseerd en in 1951 werd De Berkenhof speciaal voor dit doel in gebruik genomen.

Wij baseren ons op het archief van De Berkenhof dat zich in het archief van de Stichting Opbouw Drenthe bevindt, en op interviews met de toenmalige directrice, mevrouw C.W. Creutzberg. Tenslotte zagen we een voorlichtingsfilm uit (vermoedelijk) 1956 over De Berkenhof.

Voorgeschiedenis

Om het ontstaan van De Berkenhof en het idee erachter te kunnen begrijpen moeten we eerst kijken naar de geschiedenis van een aantal organisaties, die zich hebben beziggehouden met de opzet. Dat zijn de Stichting Opbouw Drenthe, de Stichting Vrouwelijke Hulpverlening en de Stichting Nederlands Volksherstel.

De Stichting Opbouw Drenthe werd in 1925 opgericht als provinciale, niet-zuilgebonden organisatie, waarin particulieren en overheid initiatieven ontplooiden om de armoede in het Drentse veengebied te bestrijden.(2) Al snel werd het werkterrein uitgebreid met maatschappelijk werk, woningbouw, kraamverpleging en dergelijke. Ook ging de Stichting zich steeds meer richten op de gehele provincie, dus ook op de zandgronden in het midden en westen van Drenthe. Na de Tweede Wereldoorlog ging Opbouw Drenthe meer samenwerken met de Drentse afdeling van Nederlands Volksherstel en de Vrouwelijke Hulpverlening, waarover zo meer. De belangrijkste financier was de rijksoverheid. Daarnaast kreeg Opbouw provinciale en gemeentelijke subsidies en schenkingen van buiten de provincie. Jaarlijks werden er in het kader van de actie 'Octobermaand-Drenthemaand' collectes gehouden. Op 5 april 1950 werd Opbouw Drenthe eigenaresse van een eigen vacatiehuis voor huisvrouwen, dat voor een deel betaald werd met de opbrengst van deze collecte. Al vanaf de eerste keer dat deze in 1946 werd gehouden, was een gedeelte voor dit doel gereserveerd geweest.

Vrouwelijke Hulpverlening ontstond in 1935, toen ook in Nederland de oorlogsdreiging voelbaar werd. Er werd toen nagedacht over het nut van een hulpverleningsorganisatie door vrouwen. In vrijwel alle gemeenten werd een plaatselijke afdeling van Vrouwelijke Hulpverlening opgericht. Hierin waren alle plaatselijke vrouwenverenigingen vertegenwoordigd. Voorzitster was de burgemeestersvrouw.(3) Provinciaal was er een comité onder voorzitterschap van de echtgenote van de Commisaris der Koningin. Vrouwelijke Hulpverlening hield zich in de begintijd onder andere bezig met brei-acties voor militairen. In het begin van de oorlog hielp zij bovendien met de opvang van Rotterdamse kinderen die na het bombardement naar Drenthe werden geëvacueerd. Vanaf 1945 werden de al bestaande contacten tussen de provinciale comités van de Vrouwelijke Hulpverlening en de Stichting Opbouw Drenthe intensiever. Op een jaarvergadering van het provinciale comité van de Vrouwelijke Hulpverlening op 27 november werd in de openingspeech duidelijk gemaakt wat beoogd werd:

"(...)ons land, (is) na weliswaar militair overwonnen te hebben, in geestelijk en zedelijk opzicht hard achteruit gegaan. Voor een organisatie als de

Vrouwelijke Hulpverlening ligt een taak in het verlenen van zedelijke hulp in maatschappelijk verband. (...) Wij moeten het niet zien als arbeid in loondienst, maar als liefdedienst. Met het uitspreken van de wensch, dat wij ons allen niet zullen laten ontmoedigen door al het troosteloze van de huidige samenleving, maar kracht zullen vinden om deze samenleving te herscheppen in een waardevolle maatschappij (...)."(4)

Het provinciale comité hield zich bezig met tal van zaken. Er werd bijvoorbeeld een lectractie voor Nederlandse militairen in Indië georganiseerd, een luiermanactie (waarbij ter gelegenheid van de geboorte van één van de prinsesjes luiermanen werden opgemaakt en uitgedeeld onder arme kraamvrouwen) en een kledinginzamelingsactie voor behoeftige gezinnen. De meeste tijd besteedden de vrouwen van de Vrouwelijke Hulpverlening echter aan het vacantiwerk voor vermoeide huisvrouwen. Vanaf 1945 werden de al bestaande contacten tussen de provinciale comité's van de Vrouwelijke Hulpverlening en de Stichting Opbouw Drenthe intensiever.

De laatste organisatie die aan de wieg van De Berkenhof stond was Nederlands Volksherstel. Na de oorlog werd deze landelijke organisatie met afdelingen op plaatselijke en provinciaal niveau opgericht onder het motto: 'Gezinsherstel is Volksherstel'. Tijdens de bezetting waren volgens haar vele gezinnen ontwricht geraakt. Nederlands Volksherstel meende dat door herstel van een 'harmonieus gezinsleven' de samenleving als geheel weer gezond zou worden. De huismoeder was de spil van het gezin en daarom moest zij goed functioneren. Maar ook zij had te lijden gehad onder de bezetting.(5) Om een aanzet te geven tot het verlenen van geestelijke steun ten behoeve van het gezinsherstel, organiseerde Volksherstel van 6 tot 13 januari 1946 een zogenaamde Gezinsweek. In deze week werden door vertegenwoordigers(sters) van Nederlands Volksherstel voor allerlei verenigingen in het land lezingen gehouden over het gezin.

Uit het in telegramstijl opgestelde 'Richtsnoer voor woord en penvoerders' blijkt aan welke onderwerpen aandacht werd geschonken.

"De criminaliteit is toegenomen. De mantel der liefde is weggevreten. Slechte gewoonten zijn dagelijkse, **vanzelfsprekende** gewoonten geworden. Daardoor begrijpen de meeste gezinnen niet meer, dat zij in ontbinding of reeds ontbonden zijn. Niet nalaten te wijzen op de **waardevolle** dingen der bezettingstijden: heldenmoed, offerbereidheid, moederliefde, hulpvaardigheid, saamhorigheidsgevoel. Het uithoudingsvermogen der vrouwen voor en

in het gezin.

De zedelijke verbetering door het geloof. De inkeer en het besef van schuld. De heiligheid van verbin-
tenissen. De oprechtheid van het gebed en van de
belijdenis. De deemoed.

De sociale invloeden; het goede gezin, Reinheid;
Orde, Eerbied en Aandacht voor elkaar. Onderlinge
hulp. Trouw aan verwanten. De liefde en de vriend-
schap.

Daarbij openhartig de zaken bij de naam noemen en
het gebrek aan zelfbeheersing centraal stellen.

Over voorlichting op sexueel gebied, goedkoop
vermaak, toegeven aan genotzucht, onverschilligheid
voor onzuivere huwelijksverhoudingen kan openhartig
gesproken worden."(6)

In Drenthe wilde de provinciale afdeling van Nederlands
Volksherstel zelfstandig opgaan in de Stichting Opbouw Dren-
the, maar het landelijk bestuur hield dit tegen omdat het
autonomoos wilde blijven. In 1947 ging het landelijk Nederlands
Volksherstel echter failliet en de provinciale afdeling werd
onder de naam 'Provinciale Commissie tot financiële steun aan
Drents maatschappelijk werk' een geïntegreerd onderdeel van
Opbouw Drenthe.(7) De overblijvende financiële middelen
werden gebruikt voor de aanschaf van De Berkenhof.

Het initiatief tot het organiseren van vacantieweekes voor
vermoeide huisvrouwen kwam van zowel Nederlands Volksherstel
als van Vrouwelijke Hulpverlening. Beide wezen op het grote
belang van die weken. De heer P.J. Duinkerken, waarnemend
directeur van Nederlands Volksherstel, hield op een vergade-
ring van de Vrouwelijke Hulpverlening in 1946 een voordracht
over de Nederlandse samenleving van na de oorlog. Volgens hem
ging er heel wat mis: er heerste genotzucht en het ouderlijk
gezag werd ondermijnd. Er moest wat gebeuren, het gezin moest
worden hersteld. Twee zaken waren daarbij van groot belang;
de gezinshulp en een vacantiEVERBLIJF voor vrouwen. De ge-
zinshulp was "(...) zeer noodzakelijk om het gezin in nood,
waar de spil, de moeder door ziekte ontbreekt, voor de onder-
gang te behouden."(8) Het vacantiEVERBLIJF moest er komen
zodat er een plaats was "(...) waar de vermoeide huisvrouw
kan uitrusten en nieuwe krachten kan opdoen."(9) In 1947 werd
opnieuw gewezen op de sociale betekenis van het vacantiEWERK
voor huisvrouwen. "Het gezin is de cel van de samenleving,
het is de plaats van de eerste teleurstellingen en de eerste
botsingen. Het gehele gezin profiteert van de frisheid van de
huisvrouw. Men snakt naar een vacantiECENTRUM."(10)

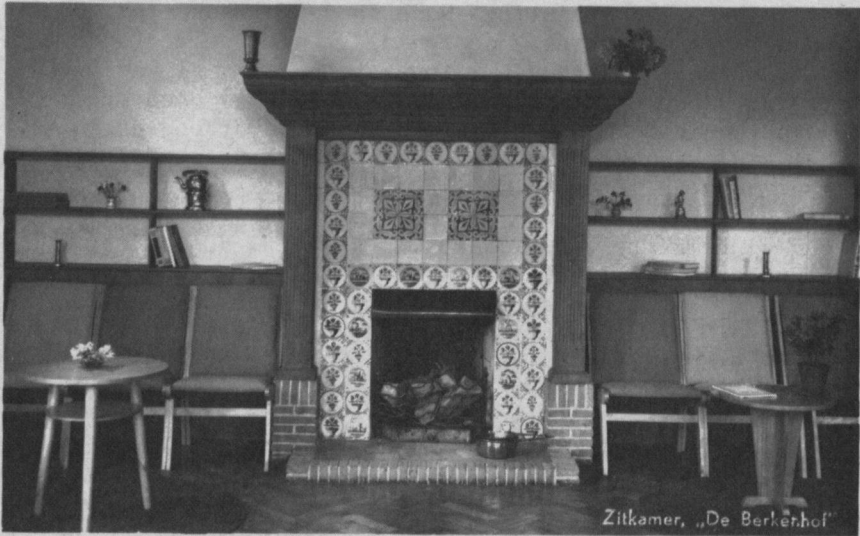
Er werd begonnen met de concrete invulling van het vacan-
tiewerk. Aanvankelijk werden de vacantieweekes op de volksho-
geschool Overcingel in Havelte georganiseerd. De plaatselijke
comités van Vrouwelijke Hulpverlening konden vrouwen opgeven.

In een schrijven naar de plaatselijke afdelingen stelde het provinciale comité: "(...) de zogenaamde vermoeide huismoeder komt het eerst in aanmerking. Verder laten wij de beoordeling over aan de plaatselijke comité's."(11) In eerste instantie werden er vier weken gepland. In die weken was er veel tijd ingeruimd voor muziek en voordrachten. Ook werden er voorlichtingsfilms over het voeren van een beter huishouden vertoond.(12) De resultaten van de eerste vier weken waren bevredigend. Het provinciale comité van Vrouwelijke Hulpverlening concludeerde: "Het scheppen van de mogelijkheid van vacantieweken voor huisvrouwen is niet alleen belangrijk voor de huismoeder zelf, maar ook voor het gezin en daarmee voor de gehele maatschappij."(13)

In 1948 ging men door met de vacantieweken in Havelte. De kosten van zo'n week waren inmiddels gestegen van f15,- in 1947 tot f17,50 in 1948. Een tientje kwam uit de reserves van de inmiddels opgeheven Stichting Nederlands Volksherstel. De rest, evenals de reiskosten, moesten de vrouwen zelf dragen. Hiervoor wilde men de vrouwen laten sparen en wel van "15 maart tot september, dus 23 weken à f0,30."(14) Deze opzet koppelde spaarzaamheid aan een vorm van voorpret en gaf de vrouwen het idee dat ze niet op iemands zak teerden. Ondanks de gestegen eigen bijdrage in reis- en verblijfskosten nam het aantal deelnemers toe. In het begin was het moeilijk om genoeg deelnemers bij elkaar te krijgen. "De bijdrage in de pensioenprijs blijkt, op een uitzondering na, geen bezwaar te zijn. In de zanddorpen schijnt de man de remmende kracht te zijn." Aldus de notulen van een provinciale vergadering van de Vrouwelijke Hulverlening.(15) Voor vrouwen was de beslissing om een weekje weg te gaan niet altijd gemakkelijk. Een deelnemer aan een week in Havelte formuleerde het in een verslag uit 1947 als volgt: "Wij menen dat we niet gemist kunnen worden, maar dat valt in de regel nogal mee."(16) Er waren meer vrouwen die het zo ervoeren. Na afloop van de vakantie waren ze zeer enthousiast. Op de vraag of de dames veel reclame wilden maken voor de vacantieweken antwoordden de meesten dat ze dat wel wilden, "maar zo heel erg moet dat nu ook weer niet, want dan krijgen we zelf geen beurt meer."(17) Kennelijk voldeden de weken, hadden de dames het er goed naar hun zin en kwamen ze er tot rust.

De Berkenhof

Op 5 april 1950 werd door Opbouw Drenthe De Berkenhof in Zuidlaren gekocht. Dit herenhuis zou uitsluitend voor dames dienst gaan doen. Het betrekken van een eigen gebouw bracht meer mogelijkheden met zich mee. Het werk werd nu opgesplitst in zomer- en winterwerk. Er werden richtlijnen opgesteld voor de opname van vrouwen en deze werden doorgegeven aan vrouwen

van de plaatselijke comités van Vrouwelijke Hulpverlening, die, zoals gezegd, vooral in het winterwerk een grote rol speelden bij het 'recruteren' van vrouwen. Het zomerwerk hield in dat er gedurende de zomermaanden groepjes vrouwen kwamen die behoefte hadden aan een weekje vakantie. Ze bleven niet langer dan vijf dagen. In de winter daarentegen konden vrouwen langer blijven, bijvoorbeeld als de arts dat noodzakelijk achtte. Het winterwerk was voor vrouwen die geestelijk of fysiek langer rust nodig hadden.(18)

Het tehuis werd beheerd door een Comité tot exploitatie van De Berkenhof, dat onder meer bestond uit vertegenwoordigers(sters) van Opbouw Drenthe, de Vrouwelijke Hulpverlening en het maatschappelijk werk. Ook mevrouw C.W. Creutzberg, die was aangesteld als directrice, had er zitting in. Op 22 mei 1951 vond de officiële opening plaats door de Commisaris der Koningin, baron De Vos van Steenwijk, en zijn vrouw.

De plaatselijke comitéleden van Vrouwelijke Hulpverlening moesten de vrouwen voor De Berkenhof zoeken. Op een van de vergaderingen van de Commissie tot exploitatie werd gesteld dat het wel nuttig zou zijn de vrouwen te selecteren volgens bepaalde criteria zoals organisatie, confessie, leeftijd of financiële draagkracht.(19) Op dezelfde vergadering werd gediscussieerd over de vraag of vijf dagen niet wat te kort waren voor een vakantie van een vermoeide huisvrouw. Maar vele aanwezigen kwamen tot de conclusie "(...) voor gezonde vermoeide huisvrouwen zijn vijf dagen voldoende om weer op te knappen. De vrouwen willen na een week graag weer naar huis" (20)

Een dag op De Berkenhof

Op De Berkenhof was ruimte voor 25 vrouwen. Er waren slaapkamers voor vijf personen met voor elke vrouw een eigen wasbak achter een gordijn. Er was een gemeenschappelijke zitkamer en een eetkamer. Op foto's maakt alles een zeer verzorgde en gezellige indruk. Een voorlichtingsfilm over De Berkenhof laat ook zien hoe de directrice voor de aankomst van de nieuwe gasten het huis gezellig maakte met verse bloemen. Er was een piano, een aquarium, een pick-up en een grote, goed verzorgde tuin, compleet met een luxueus tuinafmeublement. Men was geabonneerd op een groot aantal tijdschriften en kranten, variërend van de Elizabethbode (een christelijk weekblad) tot het Vrije Volk.

In de vacantieweken was er van alles te doen voor de vrouwen. Bij mooi weer werd de tuin gebruikt en werd er veel gewandeld. 's Avonds waren er vaak lezingen, werd er muziek gemaakt en soms toneelgespeeld. De lezingen gingen meestal over opvoeding, hygiëne in de huishouding, voedingsleer en dergelijke. Door een van de zusters werd handwerkles gegeven.

(21) Verder werd er een speurtocht gehouden en werden er uitstapjes georganiseerd naar de zandverstuiving in Zeegse en het Zuidlaardermeer. De week werd afgesloten met een bonte avond. Kortom, van luieren was geen sprake; de vakantie was van het begin tot het einde gepland.

De dag begon met ontbijt op bed, een gezellig blaadje met wat lekkers. Rond half elf, na het wassen en kleden, kwamen de dames naar beneden voor een gezamenlijk kopje koffie. Daarna werd er gewandeld, gehandwerkt of gewoon gezellig een beetje gepraat. Tussen de middag was er een warme maaltijd met soep en een nagerecht. Vervolgens was er gelegenheid om een uurtje te rusten. Na het rustuurtje en de thee was er alle tijd om een spelletje te doen, te lezen of bijvoorbeeld - een ongekende luxe in die tijd - platen te draaien.

"Octobermaand-Drentemaand

Er was eens een huis in Zuidlaren,

Voor dames om kracht te vergaren.

Het eten is fijn, het bed niet te klein.

Dus ga 'k voor een volgend jaar sparen."(22)

Zoals we al zagen werd de spaarzaamheid van de dames al voor het verblijf op De Berkenhof gestimuleerd. Op De Berkenhof zelf wachtte de bezoeksters een gelande week. De keurige, gezellige inrichting van het huis, de volgens de regels gedekte tafels en het voorlichtend karakter van de lezingen waren bewuste keuzes. Het was waarschijnlijk de bedoeling dat de vrouwen dit na de vakantie thuis in praktijk brachten. 'Goed voorbeeld doet goed volgen'.

Hoe reageerden de vermoeide vrouwen hier zelf op? In haar verslag over het eerste jaar geeft zuster Creutzberg de reacties weer van een paar vrouwen. Een vrouw uit het Drentse veengebied: "Ik denk niet veel, maar als ik denk kan ik het nu over De Berkenhof doen." En een Groningse vrouw: "Ik had nergens meer zin in en niets kon mij schelen, nu heb ik weer overal zin in en kan ik er weer tegen."(23) Kennelijk had een verblijf op De Berkenhof voor deze twee vrouwen het gewenste resultaat gehad. Beiden vonden dat ze veel beter in hun gezinnen functioneerden. Bij hen hoefde men voor rebellie of ondergang niet meer bang te zijn. Zij leverden de gewenste bijdrage aan het opbouwen van een gezonde samenleving. Het doel was bereikt; de huisvrouw kon er weer tegen. Dit betekent echter niet dat deze vrouwen het niet leuk hadden gevonden op De Berkenhof. Voor veel vrouwen was een verblijf op De Berkenhof waarschijnlijk aantrekkelijk, wat ook kan worden afgeleid uit het feit dat het huis in de zomermaanden meestal voor honderd procent bezet was.

Toch kan de vraag of vrouwen er alleen plezier hebben

gehad door ons niet met zekerheid worden beantwoord. Rechtstreekse reacties van de bezoekersters waren er weinig. Er is alleen een gedichtenbundel, die in 1952 werd uitgebracht ter gelegenheid van 'Octobermaand-Drenthemaand'. Hieruit komt het hierboven afgedrukte gedicht. In een gesprek dat wij met zuster Creutzberg hadden, vertelde ze hoe heerlijk de dames het vonden om een week vakantie te hebben waarin ze niets hoefden te doen en nu eens zelf werden verzorgd. Vooral het ontbijt o bed was voor veel vrouwen het hoogtepunt van hun vakantie. Toen koningin Juliana eens op werkbezoek was en aan de vrouwen vroeg wat ze nou het allerfijnste vonden op De Berkenhof, antwoordden ze: "Het ontbijt op bed." Waarop de koningin zei: "O, wat leuk, dat krijg ik nou nooit."(24)

Voor de meeste vrouwen die er kwamen was het een luxe om eens een week te worden verzorgd in plaats van zelf steeds zorgend bezig te zijn. Ze leerden uit te rusten. In hoeverre de vakantieperiodes de vrouwen daarmee tegelijkertijd vormden tot betere moeders en huisvrouwen die daarmee de samenleving in het goede spoor hielden blijft de vraag. Wij kunnen alleen opmerken dat er wel een grote kloof gaapt tussen de grote woorden van Volksherstel waarmee het vrouwenvacantiewerk na de oorlog werd opgezet en het plezier dat veel vrouwen er kennelijk beleefden.

In 1961 veranderde de opzet van het tehuis; het werd een rust- en herstellingsoord. Dit betekende dat de vakantieperiodes verdwenen en dat het gebouw het hele jaar openstond voor het zogenaamde winterwerk. Als redenen hiervoor werden gegeven dat veel vrouwen al op een andere manier met vakantie gingen en dat er steeds meer vrouwen kwamen voor wie vijf dagen rust te weinig waren.

NOTEN

1. Richtlijnen voor woord- en penvoerders van de Stichting Nederlands Volksherstel, Rijksarchief in Drenthe (RAD), Archieven van de Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe, sinds 1948 Stichting Opbouw Drenthe (SOD), Inv.nr. 392.
2. De Stichting Opbouw Drenthe is in het leven geroepen als Centrale Commissie voor den Cultureelen, Hygiënischen en Oekonomische opbouw van Drenthe. In 1926 veranderde de naam in Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe. In 1948 werd de Centrale Vereeniging omgezet in Stichting Opbouw Drenthe.
3. P. Brood, De archieven van de Centrale Vereeniging voor den opbouw van Drenthe, sinds 1948 Stichting Opbouw Drenthe 1925-1970 (1975), Rijksarchief in Drenthe (Assen 1977) 6-7.

4. Notulen van de vergadering van 27 november 1945 van het provinciaal comité van Vrouwelijke Hulpverlening, RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
5. Notulen van een vergadering van het provinciaal comité Nederlands Volksherstel in Drenthe in 1946. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 391.
6. Richtlijnen voor woord- en penvoerders. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 392.
7. Notulen Volksherstel, 21 mei 1947 - 21 juni 1947. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 391.
8. Notulen vrouwelijke Hulpverlening 6 november 1946. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
9. **Ibidem.**
10. Notulen Vrouwelijke Hulpverlening 30 oktober 1946, RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
11. Schrijven van het provinciale comité naar plaatselijke afdelingen van de Vrouwelijke Hulpverlening. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
12. Notulen Vrouwelijke Hulpverlening. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 371.
13. Notulen Vrouwelijke Hulpverlening 30 oktober 1946. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
14. **Ibidem.**
15. Notulen Vrouwelijke Hulpverlening 30 september 1948. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 357.
16. Verslag deelneemster vacantieweken in Havelte in 1948. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 371.
17. **Ibidem.**
18. Verslag commissie tot exploitatie van De Berkenhof 1950. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 385.
19. Notulen Commissie tot Exploitatie 19 oktober 1951. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 371.
20. **Ibidem.**
21. Verslagen zuster Creutzberg tijdens de vergadering van de Commissie tot Exploitatie. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 387.
22. Dit werd samen met andere gedichtjes in 1954 gepubliceerd ter gelegenheid van 'Octobermaand-Drenthemaand'. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 375.
23. Jaarverslag 1951 zuster Creutzberg, notulen Commissie tot Exploitatie. RAD, Archief SOD, Inv.nr. 386.
24. Interview met mevrouw C.W. Creutzberg op 7 juli 1986.